

Samen kom je verder dan alleen

Het krachtenveld rondom omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming

C.C. de Lauwere
L.W. Balk-Theuws
A.J. de Buck
A.B. Smit
S.C. van Woerden

Projectcode 4011600

April 2005

Rapport 7.05.01

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- ☐ Wettelijke en dienstverlenende taken
- ☐ Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- ☐ Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- ☐ Ruimte en Economie
- ☐ Ketens
- ☐ Beleid
- ☒ Gamma, instituties, mens en beleving
- ☐ Modellen en Data

Samen kom je verder dan alleen; Het krachtenveld rondom omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming

Lauwere, C.C. de, L.W. Balk-Theuws, A.J. de Buck, A.B. Smit en S.C. van Woerden

Den Haag, LEI, 2005

Rapport 7.05.01; ISBN 90-5242-984-7; Prijs €11,25 (inclusief 6% BTW)

33 p., fig., tab., bijl.

Boeren en tuinders die willen omschakelen naar geïntegreerde gewasbescherming hebben te maken met vele partijen die ieder op hun eigen wijze invloed uitoefenen op het omschakelingsproces. De belangrijkste partijen ontmoeten elkaar in het Convenant Gewasbescherming (CG). Andere belangrijke partijen in dit proces zijn de Stichting Natuur en Milieu en de Zuid-Hollandse Milieufederatie. Onderzoekers van Wageningen UR hebben deze partijen geïnterviewd om inzicht te krijgen in welke factoren de omschakeling beïnvloeden, hoe deze op elkaar inspelen en door wie ze op welke wijze worden beïnvloed.

Farmers and growers who want to convert to integrated farming, have to deal with many different actors, each affecting the conversion process in their own way. The most important actors meet each other in the Covenant for Crop Protection (CG). Other important actors affecting this process are the NGOs who are concerned about the environment. Researchers of Wageningen UR have interviewed these actors to get insight into the factors affecting the conversion, how these factors affect each other and by whom they are affected and in which way.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2005

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- ☒ toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- ☐ niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	11
1. Inleiding	13
1.1 Probleemstelling	13
1.2 Aanpak	13
2. Resultaten	14
2.1 Factoren die omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden	14
2.2 Actoren die omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden	16
2.2.1 Waardendriehoek	16
2.2.2 Overzicht van trends en ontwikkelingen en de reactie daarop	17
2.3 Relaties tussen actoren	18
2.3.1 Tactische handelwijzen in een gedachtelandschap	19
2.3.2 Strategische denkrichtingen in een gedachtelandschap	20
2.3.3 Interpretatie van de gedachtelandschappen	21
2.3.4 Invloed en belang van verschillende actoren	22
2.4 Relaties tussen actoren en factoren	24
2.4.1 Actoren beïnvloeden omschakelingsproces	24
2.4.2 Samenhang tussen actor-factorrelaties	26
3. Synthese	27
4. Conclusies en aanbevelingen	31
Literatuur	33

Woord vooraf

De gewasbescherming moet in de Nederlandse land- en tuinbouw zoveel mogelijk geïntegreerd worden uitgevoerd. Dit is de beleidslijn van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Zij wilde daarom meer inzicht krijgen in de factoren die van invloed zijn op de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming. Ook wilde ze weten hoe deze factoren op elkaar inspelen en door wie ze op welke wijze worden beïnvloed. Onderzoekers van drie kennisinstellingen van Wageningen Universiteit en Research Centrum, Agrotechnology and Food Innovations (A&F), Praktijkonderzoek Plant en Omgeving-Glastuinbouw (PPO) en het LEI, hebben deze vragen geprobeerd te beantwoorden door vertegenwoordigers van het Convenant Gewasbescherming, de Stichting Natuur en Milieu en de Zuid-Hollandse Milieufederatie te interviewen en hun visies over geïntegreerde gewasbescherming systematisch in kaart te brengen en te analyseren. In het Convenant Gewasbescherming werken verschillende ministeries, maatschappelijke en brancheorganisaties samen om een goede invulling te geven aan geïntegreerde gewasbescherming in Nederland.

De auteurs van dit rapport bedanken de verschillende geïnterviewden voor hun bereidheid om aan het onderzoek deel te nemen en voor hun openheid tijdens de gesprekken. In het rapport worden verschillende aanbevelingen gedaan voor de opdrachtgever en de andere Convenantpartners. De uitdaging is nu dat de verschillende belanghebbenden hun verantwoordelijkheid invullen en bijdragen aan een meer geïntegreerde gewasbescherming in Nederland.

Prof.dr.ir. L.C Zachariasse
Algemeen directeur LEI B.V.

Samenvatting

Omschakelen naar geïntegreerde gewasbescherming kun je niet alleen. Boeren en tuinders die willen omschakelen naar geïntegreerde gewasbescherming hebben te maken met vele partijen die ieder op hun eigen wijze invloed uitoefenen op het omschakelingsproces. De belangrijkste partijen die invloed uitoefenen op de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming ontmoeten elkaar in het Convenant Gewasbescherming (CG)¹. Zij hebben als gemeenschappelijke doelstelling de milieubelasting als gevolg van gewasbescherming met 95% te reduceren in 2010 ten opzichte van 1998. Andere belangrijke partijen in dit proces zijn SNM en ZHM². Onderzoekers van Wageningen UR hebben de CG-partners en SNM en ZHM geïnterviewd om inzicht te krijgen in de vraag hoe het proces van omschakelen beter gestimuleerd kan worden. Diverse onderzoekstechnieken zijn toegepast om te achterhalen welke factoren de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden, hoe deze op elkaar inspelen en door wie ze op welke wijze worden beïnvloed.

De omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming wordt beïnvloed door economische, institutionele, teelttechnische en bedrijfs- en persoonsgebonden factoren. Economische factoren zijn bijvoorbeeld afzet zekerheid, prijsgarantie, een meerwaarde voor geïntegreerd geteelde producten (die er nu nog niet is) en financiële prikkels. Onder institutionele factoren vallen zaken als het gewasbeschermingsbeleid, de kennisinfrastructuur en maatschappelijke wensen. Teelttechnische factoren hebben te maken met het bestrijden van ziekten en plagen en onkruiden, gewasopbrengsten en de beschikbaarheid van arbeid. Voorbeelden van bedrijfs- en persoonsgebonden factoren tenslotte zijn de bodemgesteldheid, de financiële armslag van de ondernemer, zijn capaciteiten en risicohouding en ideologische factoren zoals de 'drive' van de ondernemer om duurzaam te produceren en zijn levensbeschouwing.

De CG-partners en SNM en ZHM hebben indirect invloed op teelttechnische factoren omdat ze afspraken maken over het toelatingsbeleid en op persoonsgebonden factoren omdat ze boeren en tuinders door middel van participatieve projecten bewust proberen te maken van het belang en de mogelijkheden van geïntegreerde gewasbescherming. Op economische factoren hebben ze geen invloed. De CG-partners en SNM en ZHM grijpen echter vooral in op institutionele factoren. Ze doen dit op de korte termijn - het tactisch niveau - op verschillende manieren, wat soms tot irritaties leidt. De 'milieupartijen' proberen een reductie in het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen bijvoorbeeld af te dwingen door juridische procedures en publiciteit over gevonden residuen op agrarische producten, terwijl CG-partners aan de kant van handel en industrie zich juist inzetten voor de verruiming van de mogelijkheden voor chemische bestrijding. Op de lange termijn - het

---

¹ In het CG zijn vertegenwoordigd: de ministeries van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), de Nederlandse Land- en Tuinbouworganisatie (LTO-NL), de Vereniging van Waterbedrijven in Nederland (VEWIN), de Unie van Waterschappen (UvW), de Nederlandse Stichting voor Fytofarmacie (Nefyto), de vereniging van toeleveranciers van gewasbeschermingsmiddelen (Agrodis) en de brancheorganisatie van de Nederlandse veredelings- en vermeerderingsbedrijven en handelsbedrijven in Nederland (Plantum-NL).

² Respectievelijk de Stichting Natuur en Milieu (SNM) en de Zuid-Hollandse Milieufederatie (ZHM).

strategisch niveau - zijn er echter wel degelijk gemeenschappelijke acties mogelijk op het gebied van marktwerking, kennisontwikkeling en overheidssturing. Partijen die zich bij één van deze 'strategische denksporen' thuis voelen, zouden coalities kunnen sluiten om actieplannen te ontwikkelen, waarin het betreffende denkspoor verder wordt uitgewerkt. Het is dan wel belangrijk om niet alleen binnen het CG naar coalitiepartners te zoeken, maar ook daarbuiten. Marktpartijen aan de afzetkant van de keten en onafhankelijke kennis en adviesorganisaties ontbreken namelijk in het CG. Ditzelfde geldt voor Cumula, de vertegenwoordigende organisatie van loonwerkers, terwijl loonwerkers toch een groot deel van de gewasbescherming uitvoeren op bedrijven.

Marktpartijen aan de afzetkant van de keten zouden kunnen zorgen voor een economische stimulans voor boeren en tuinders die omschakeling naar geïntegreerde teelt overwegen, bijvoorbeeld door middel van afzetzekerheid of een meerwaarde voor geïntegreerd geteelde producten. De geïnterviewde actoren zagen een drietal mogelijkheden voor marktwerking: versoering van de milieuregels door economisch tegenwicht van marktpartijen tegenover maatschappelijke randvoorwaarden, markt scheppen door het duidelijk maken van de voordelen van geïntegreerd geteelde producten en afdwingen van duurzame gewasbescherming door consument en supermarkt. Het is aan één of meerdere coalities tussen een supermarktketen of het Centraal Bureau Levensmiddelen (CBL), de milieupartijen en een consumentenorganisatie, om te bepalen welke worden opgepakt.

Onafhankelijke kennis- en adviesorganisaties zouden een rol kunnen spelen in het op gang brengen van een bewustwordingsproces over het belang van geïntegreerde gewasbescherming en het opvoeren van het kennisniveau van boeren en tuinders op dit gebied. Het CG doet dit nu slechts indirect door participatieve projecten met boeren en tuinders (zie eerder). Het agrarisch onderwijs en cursusaanbieders (bijvoorbeeld in het kader van spuitlicenties) zouden een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de centrale doelstelling, als ze meer gericht zouden zijn op het bijbrengen van 'systeemdenken', duurzaamheid en ondernemerschap.

Alle partijen zijn indirect vertegenwoordigd in het CG door koepelorganisaties. Dit beperkt de slagkracht van het CG. Zo kan LTO-NL voorlopers op het gebied van geïntegreerde gewasbescherming slechts ten dele ondersteunen omdat ze rekening moet houden met haar hele achterban: een heel scala van boeren en tuinders, van achterblijvers tot pioniers. Het CG zou dit 'hiaat' kunnen oplossen door gebruik te maken van de ervaringen van voorlopers. Want boeren en tuinders kunnen dan wel niet alleen omschakelen naar geïntegreerde gewasbescherming; ze spelen wel de hoofdrol in dit proces.

Summary

Together we're strong; Cooperation between actors with respect to integrated plant protection

Farmers cannot convert to integrated farming on their own and have to deal with many different actors, each affecting the conversion process in their own way. The most important actors meet each other in the Covenant for Crop Protection (CG). Other important actors are the NGOs who are concerned about the environment. Researchers of Wageningen University and Research Centre have interviewed these actors to get insight into the factors affecting the conversion to integrated farming, to know how these factors affect each other and by whom they are affected and in which way.

The conversion to integrated farming is affected by economic, institutional and technical factors and by factors related to the farm and the personality of the farmer. The partners of the CG and the environmental actors especially affect institutional factors. They affect technical factors indirectly because they make appointments about which crop protection products are allowed. They also affect factors related to the farm and the farmer's personality indirectly because they try to make farmers aware of the importance and the possibilities of integrated farming by participative projects. The partners of the CG and the environmental actors have little effect on economic factors. This is a shortcoming because an economic incentive may be decisive for many farmers considering to convert to integrated farming. Actors on the sales side of the production chain however do not participate in the CG. Independent knowledge and consultancy organisations are also missing in the CG. This is a shortcoming as well, because these kinds of organisations can play a role in enhancing the level of knowledge and the awakening of farmers in the area of integrated farming. A third shortcoming in the CG is that farmers are only represented indirectly, while they have to play the leading part in the conversion to integrated farming.

1. Inleiding

1.1 Probleemstelling

Boeren en tuinders die willen omschakelen naar geïntegreerde gewasbescherming hebben te maken met vele partijen die ieder op hun eigen wijze invloed uitoefenen op het omschakelingsproces. In dit onderzoek ligt de focus op het krachtenveld rondom omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming. Samen met de opdrachtgever (LNV) is de volgende probleemstelling geformuleerd:

Onbekend is welke factoren van invloed zijn op de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming, hoe deze factoren op elkaar inspelen en door wie ze op welke wijze worden beïnvloed.

1.2 Aanpak

Om de vragen uit de probleemstelling te kunnen beantwoorden zijn interviews gehouden met de partners van het Convenant Gewasbescherming (CG)¹ en met vertegenwoordigers van de Stichting Natuur en Milieu (SNM) en de Zuid-Hollandse Milieufederatie (ZHM). Dit zijn de belangrijkste partijen die invloed uitoefenen op de omschakeling naar geïntegreerde teelt. Daarnaast is een overzicht van factoren gemaakt die de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming kunnen beïnvloeden². De onderlinge relaties tussen de geïnterviewde actoren en de relaties tussen de actoren en factoren zijn ook geanalyseerd.

De resultaten zijn beschreven in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 wordt aangegeven hoe de gevonden resultaten met elkaar samenhangen. De conclusies en aanbevelingen over de wijze waarop verschillende actoren het omschakelingsproces kunnen bevorderen, staan in hoofdstuk 4.

---

¹ Ministeries van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), de Nederlandse Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO-NL), de Vereniging van Waterbedrijven in Nederland (VEWIN), de Unie van Waterschappen (UvW), de Nederlandse Stichting voor Fytofarmacie (Nefyto), de vereniging van toeleveranciers van gewasbeschermingsmiddelen (Agrodis) en de brancheorganisatie van de Nederlandse veredelings- en vermeerderingsbedrijven en handelsbedrijven in Nederland (Plantum NL).

² Dit overzicht is gebaseerd op het rapport 'Omschakelen naar geïntegreerde of biologische teelt: motieven, voorwaarden, risico's, mogelijke oplossingsrichtingen en de rol van de ondernemer' (De Lauwere et al., 2003)

2. Resultaten

2.1 Factoren die omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden

De factoren die van invloed zijn op de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming zijn in te delen in economische factoren, institutionele factoren, technische factoren, persoons- en bedrijfsgebonden factoren (De Lauwere et al., 2003). De lijst met factoren is niet uitputtend¹. Het is een overzicht van de motieven en knelpunten die boeren en tuinders en andere experts noemden bij omschakeling naar geïntegreerde teelt (figuur 2.1).

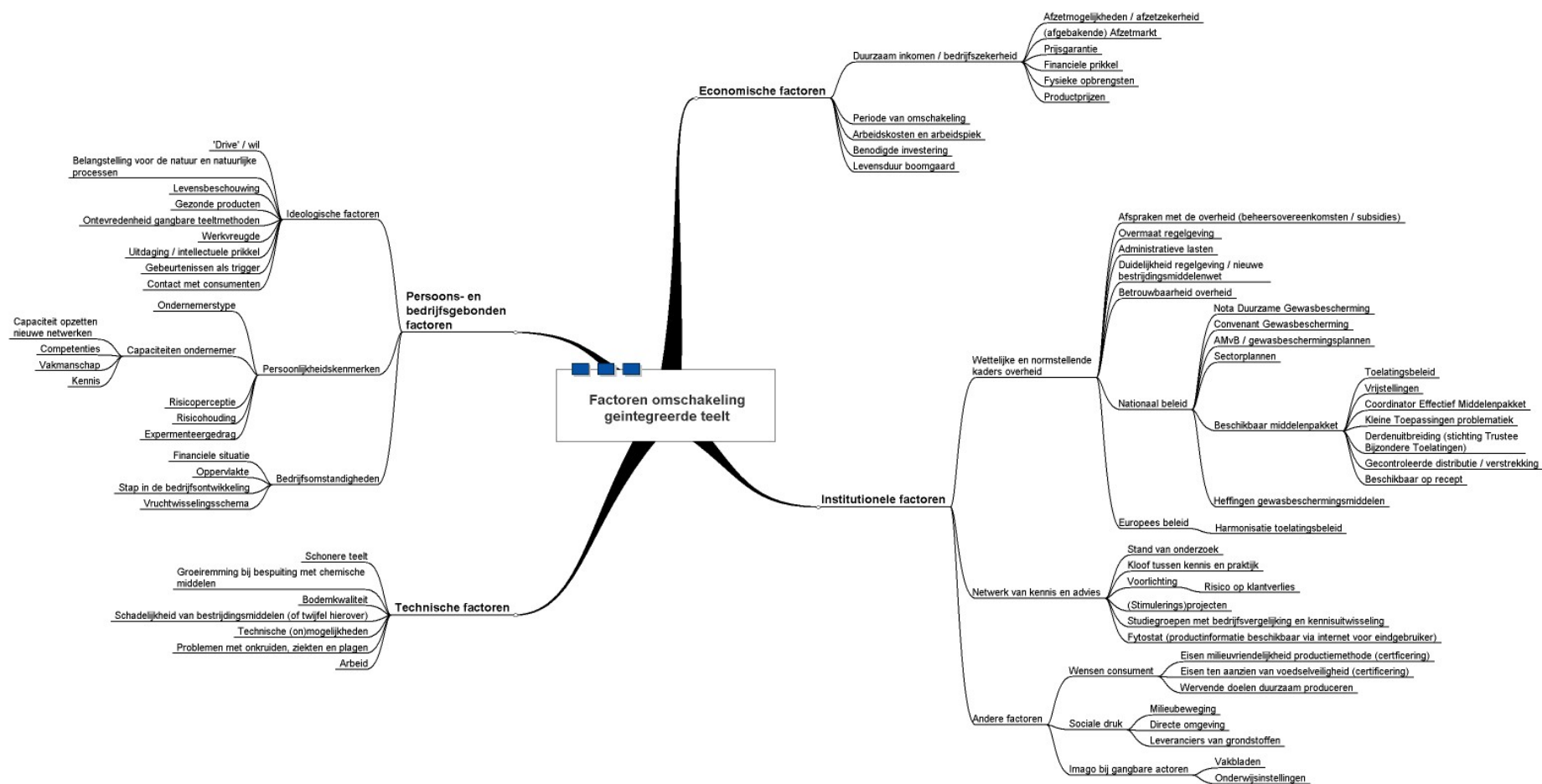
- Het is niet mogelijk om aan te geven welke factoren het belangrijkste zijn. Elk van de hoofdgroepen levert wat 'ingrediënten' die kunnen bijdragen aan de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming. De balans tussen die hoofdgroepen (het recept) is per boer of tuinder verschillend. Zo kunnen bij de ene boer of tuinder de financiële mogelijkheden beperkend zijn, terwijl bij de andere boer of tuinder het kennisniveau niet toereikend is.

De factoren die de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming kunnen beïnvloeden zijn onderling ook gerelateerd:

- Door in te grijpen op het kennisnetwerk kunnen actoren indirect het kennisniveau van ondernemers beïnvloeden en daarmee hun risicoperceptie en de mate waarin ze teelttechnische problemen het hoofd kunnen bieden.
- De wensen van de consument ten aanzien van de milieuvriendelijkheid van productie methoden en de voedselveiligheid zijn vertaald in certificeringsvoorwaarden zoals Milieukeur en HACCP. Gecertificeerde boeren en tuinders zouden hiervoor beloond kunnen worden met afzetzekerheid en mogelijk een hogere prijs. Tot nu toe gebeurt dit niet. Aangezien het belangrijkste voor veel boeren en tuinders toch bedrijfscontinuïteit is, is dit een spoor waarop winst gehaald kan worden. Echter, de wensen van de consument worden door marktpartijen vertaald in de zogenaamde 'licence to deliver'. Deze partijen ontbreken in het CG.
- Duurzaam inkomen en bedrijfszekerheid kunnen ook worden bereikt door input vanuit de overheid (LNV en VROM), bijvoorbeeld door zogenaamde 'licence to produce'-voorwaarden die worden vastgelegd in beheersovereenkomsten subsidies. Een voorbeeld hiervan zijn de cross-compliance regels voor bedrijfstoelagen vanuit de EU, die per 1 januari 2005 zijn ingevoerd. Het nadeel hiervan is dat dit extra regels en administratieve lasten oplevert, terwijl juist het afschaffen van belemmerende regels en bijbehorende administratieve lasten een vrijer ondernemersklimaat oplevert. Dit laatste is ook gunstig is voor de omschakeling naar geïntegreerde teelt.
  - Als de partijen van het CG overeenstemming bereiken over de mogelijkheden om het beschikbare middelenpakket te verbreden, zal dit ook de teelttechnische mogelijkheden van de boer en tuinder beïnvloeden.

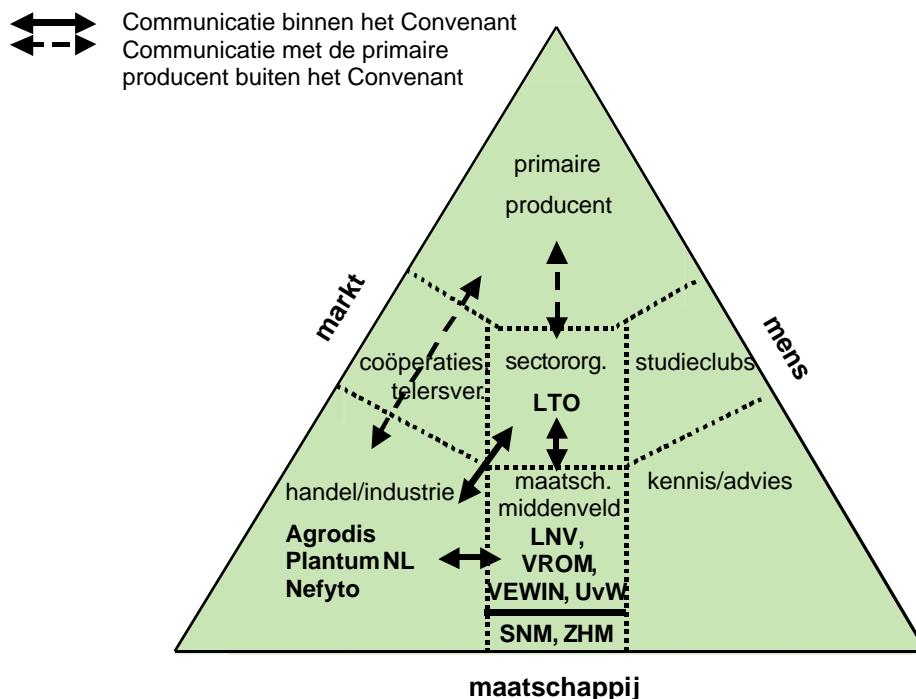
¹De factoren zijn visueel weergegeven in een zogenaamde 'mind map'. Dit is een methode die kan worden gebruikt om een overzicht te maken van complexe materie door middel van associaties (Buzan, T., 1995).

2.2 Actoren die omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden

2.2.1 Waardendriehoek

Op basis van hun uitgangspunten zijn de CG-partners en SNM en ZHM in een zogenaamde waardendriehoek geplaatst (figuur 2.2). In een dergelijke driehoek wordt ervan uitgegaan dat actoren opereren in een spanningsveld tussen mensgerichte, marktgerichte en maatschappijgerichte waarden. Verschillende actoren leggen de nadruk op verschillende waarden. Dit is afhankelijk van hun maatschappelijke positie. De gedachtegang achter de waardendriehoek is dat voor omvangrijke ontwikkelingen (systeeminnovaties) alle groepen van waarden vertegenwoordigd moeten zijn (Buurma et al., 2003).

Figuur 2.2 De waardendriehoek met daarin de positie van de CG-partners en SNM en ZHM

De waardendriehoek levert de volgende inzichten op:

- In het vak 'industrie, toeleveranciers en afnemers' ontbreekt de afzetketen ná de primaire producent (verwerking, groothandel en retail).
- In het vak 'maatschappelijk middenveld' hebben de natuur- en milieuorganisaties weinig of geen boodschap aan de belangen van de primaire producent en communiceren niet meer binnen het CG.
- Aan het CG nemen geen vertegenwoordigers deel uit de hoek van 'kennis en advies'. Echter, de aangesloten bedrijven bij Agrodis verkopen niet alleen gewasbeschermingsmiddelen maar geven ook advies. Deelname van een onafhankelijke kennisorganisatie verkleint de kans op eenzijdige maatschappelijke signalen in het

- CG. Het CG is gebaat bij kennis- en bewustwordingsprojecten als 'Schone bronnen, nu en in de toekomst' en 'Telen met Toekomst'.
- LTO-NL is de vertegenwoordigende organisatie voor de agrarische sector. Andere vertegenwoordigende organisaties (studieclubs, coöperaties, telersverenigingen en vakbonden) hebben geen zitting in het CG.
  - De primaire producent is alleen indirect vertegenwoordigd in het CG door LTO-NL. Deze organisatie kampt met de moeilijkheid dat ze beleid moet maken voor het kleurrijke palet aan telers waaruit hun achterban bestaat; het beleid moet aansprekend zijn voor achterblijvers en pioniers.
  - Plantum NL heeft een bijzondere positie in de driehoek, omdat zij naast leverancier aan de primaire producent zelf ook producent van plantaardig materiaal zijn. De leden van Plantum NL voeren dus zelf ook gewasbescherming uit. Dit geldt in feite ook voor loonwerkers die op een flink aantal bedrijven de gewasbescherming uitvoeren. Cumela¹, de vertegenwoordigende organisatie van de loonwerkers is geen partner in het CG.

2.2.2 Overzicht van trends en ontwikkelingen en de reacties daarop

Tabel 2.1 is een samenvatting van de belief systems van de geïnterviewde actoren. Een 'belief system' is een schematische weergave van wat de respondent werkelijk op het hart ligt en wat tot de eigen handelingsmogelijkheden behoort (Geels en Kemp, 2000)². Op dit onderwerp kan de respondent waarschijnlijk de meeste energie en daadkracht mobiliseren.

Bij het invullen van de belief systems ligt de nadruk meer op de personen die geïnterviewd zijn dan op de organisaties die ze vertegenwoordigen. Dit is een bewuste keuze: de personen die aan het CG deelnemen en de betrokkenen van SNM en ZHM sturen het proces dat moet leiden tot geïntegreerde gewasbescherming toch vooral op basis van hun persoonlijke inbreng en hun persoonlijkheidskenmerken. Ze doen dit uiteraard wel tegen de achtergrond van de visie, strategie en missie van de organisatie die ze vertegenwoordigen.

---

¹ 'Officieel' staat Cumela voor 'bedrijven die diensten aanbieden op het gebied van Cultuurtechnisch werken en grondverzet, Meststoffendistributie en Loonwerken in de Agrarische sector'.

² In het algemeen geldt dat een persoon vanuit zijn eigen deskundigheid of broodwinning tegen een bepaald onderwerp aankijkt. Wanneer men gezamenlijk iets poogt te bereiken -zoals in het CG- is inzicht in elkaars denkwereld belangrijk. Belief systems geven inzicht in deze denkwereld. Gelijksortige belangen of visies vormen een basis om partijen op één lijn te brengen (Grin en Van de Graaf, 1996; Grin et al., 1997)

Tabel 2.1 Overzicht van de trends of ontwikkelingen die de CG-partners en de vertegenwoordigers van SNM en ZHM het meest bezig houden en hun reacties daarop op de korte (tactisch spoor) en lange termijn (strategisch spoor)

Organisatie	Relevante trend of ontwikkeling	Tactisch spoor	Strategisch spoor
VEWIN	Behoeft aan schoon drinkwater en toenemende kosten voor reiniging	Lobby voor waterkwaliteit	Kennis en bewustwording door projecten met agrariërs
Plantum NL	Steeds hogere eisen aan Uitgangsmateriaal	Coördinator effectief middelenpakket	Ketenbenadering in toelatingsbeleid
Agrodis	Streng Nederlands milieubeleid (specifieke productieomstandigheden) bij toename internationale handel	Maximaal gebruik Toelatingsbeleid	Optimale combinatie van biologische, chemische en fysische gewasbescherming
LTO-NL	Ondernemers afgehaakt van 'Den Haag'	Aanzwengelen discussie over nut geïntegreerde gewasbescherming en nieuwe bestrijdingsmiddelenwet; ontkrachten onzinverhalen	Maatschappelijke acceptatie gewasbeschermingsmiddelengebruik
SNM ¹	Agrarische sector niet Innovatief	Publiciteit over gevonden Residuen	Vernieuwing via markt en consument
UvW	EU richtlijnen worden strenger; vooral voor waterrijk Nederland.	Taakverdeling met VEWIN (+SNM) als tegenwicht LTO-NL/Nefyto/Agrodis	Concentratie glas en bollen en schaalvergroting
VROM	Focus op bedrijfscontinuïteit en concurrentiepositie	Proces gewasbeschermingsbeleid vlot trekken	Grenzen economische en ecologische randvoorwaarden opzoeken
Nefyto	Ontoereikend gewasbeschermingspakket	Uitdragen 'good practice'	Economisch tegenwicht in gewasbescherming
ZHM	Milieu geen politiek item meer	Verantwoording afdwingen o.a. via rechtzaken	Medestanders zoeken voor wettelijk verplichte GI teelt
LNv	Sector is het niet eens met milieufocus van het gewasbeschermingsbeleid	Supermarkten en middelenproducenten zijn niet te interesseren voor duurzame gewasbescherming	Wervende doelen voor duurzame gewasbescherming: flexibiliteit en de 'status' 'Goede LandbouwPraktijk (GLP) voor ieder aanvaardbaar middelenpakket

2.3 Relaties tussen actoren

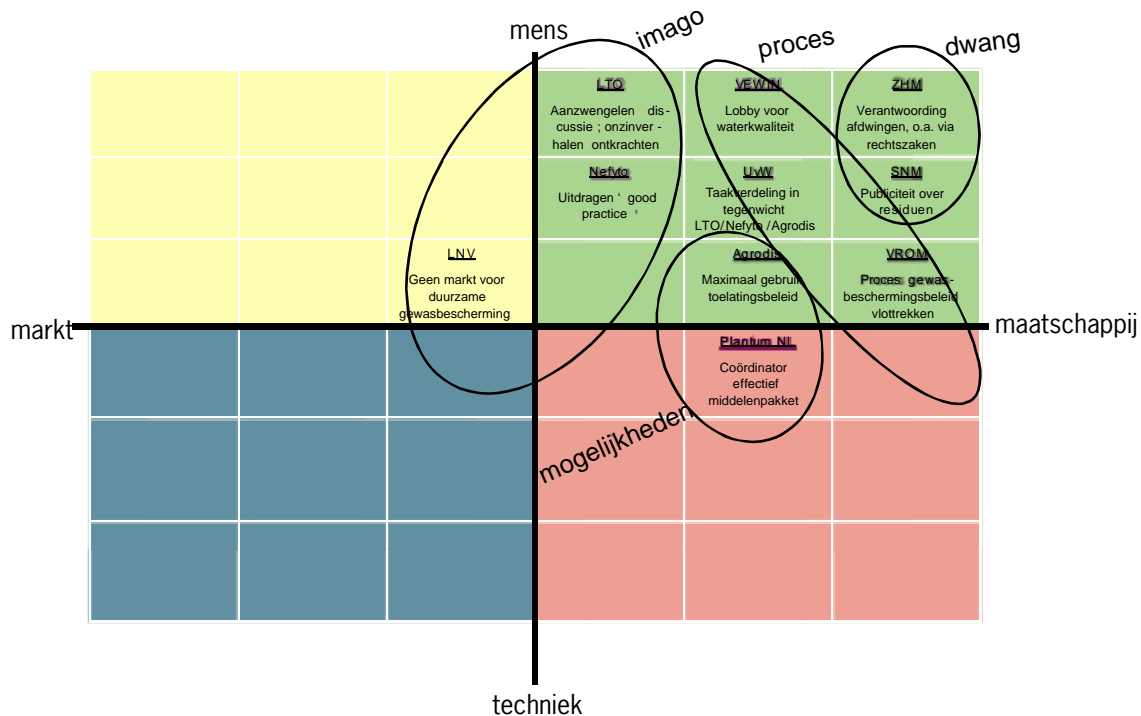
De belief systems van de geïnterviewde actoren vormen de basis voor de gedachtelandschappen. Een 'gedachtelandschap' wordt gevormd door een assenkruis waarin 'markt' tegenover 'maatschappij' staat en 'techniek' tegenover 'mens'. De geïnterviewde personen

¹ Per 1 januari 2005 is bij SNM een andere directeur in dienst getreden. Dit kan gevolgen hebben voor de tactische en strategische denksporen van deze organisatie. In het Agrarisch Dagblad van 28 januari 2005 staat dat SNM overweegt zich weer aan te sluiten bij het CG.

zijn op basis van denkspooren of ontwikkelingsrichtingen uit hun belief system in een 'gedachtelandschap' geplaatst. Het gedachtelandschap is een hulpmiddel om te achterhalen welke ontwikkelingen op welke terreinen nodig zijn en wie daarbij betrokken moet worden (Buurma et al., 2003).

2.3.1 Tactische handelwijzen in een gedachtelandschap

Het gedachtelandschap tactische handelwijze laat zien dat de actoren zich vooral richten op institutionele ontwikkeling van de sector (figuur 2.3).

Figuur 2.3 De tactische handelwijzen of ontwikkelingsrichtingen van de partners van het CG en SNM en ZHM in een gedachtelandschap

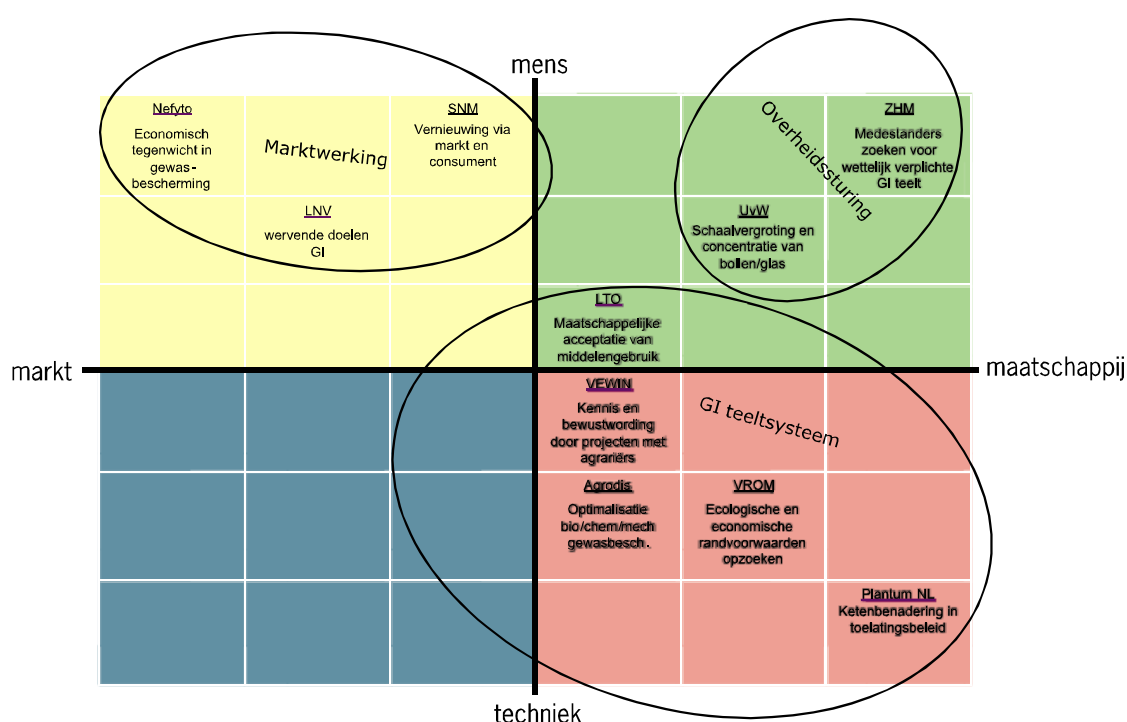
- SNM en ZHM *dwingen* vermindering van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen af wanneer dat wettelijk mogelijk is en proberen dit te doen via de markt door publiciteit over gevonden residuen in en op agrarische producten.
- VEWIN, UvW en VROM hebben in de eerste plaats belang bij schoon water of een schoon milieu; zij vormen een 'natuurlijk' bondgenootschap. Zij proberen dit te bereiken door het *proces* in het CG te sturen.
- LTO-NL en Nefyto vormen ook een 'natuurlijk' bondgenootschap op grond van gemeenschappelijke belangen. Zij menen dat de sector en de middenbranche vooral door eigen inspanning al veel milieuvriendelijker werkt en zitten niet te wachten op nog meer restricties. Ze laten zien dat er al schoon gewerkt wordt om zo het *imago* te verbeteren. LNV betreurt dat er geen markt voor duurzame gewasbescherming is (tactisch spoor). Haar *strategische* reactie daarop (zie verder) heeft te maken met

imagoverbetering en het blootleggen van de aantrekkelijke kanten (wervende doelen) van duurzame gewasbescherming.

- Plantum NL vindt een effectief middelenpakket belangrijk en heeft daarvoor een coördinator in dienst. Agrodis zet zich in om het toelatingsbeleid zodanig te gebruiken dat zoveel mogelijk middelen beschikbaar blijven. Beiden zetten zich in voor een *verruiming* van de *mogelijkheden* voor chemische bestrijding. Het strategische spoor van Nefyto, dat moet leiden tot een versobering van het gewasbeschermingsbeleid (meer economie en minder ecologie) sluit daarbij aan.

2.3.2 Strategische denkrichtingen in een gedachtelandschap

Het landschap van strategische denkrichtingen laat meer variatie zien dan het tactische gedachtelandschap (figuur 2.4):

Figuur 2.4 De strategische denksposen of ontwikkelingsrichtingen van de partners van het CG en SNM en ZHM in een gedachtelandschap

- ZHM en UvW vinden dat de *overheid* haar *sturende rol* in de ontwikkeling van de sector moet uitbouwen om tot duurzame gewasbescherming te komen.
- Nefyto, LNV en SNM zouden alledrie graag meer *marktwerving* zien om hun ideaalbeeld te verwezenlijken. De wijze waarop hun ideaalbeelden door marktwerving tot stand moeten komen, verschilt echter behoorlijk tussen de betreffende respondenten. Volgens Nefyto moeten de maatschappelijke randvoorwaarden meer economisch tegenwicht van marktpartijen krijgen wat moet leiden een versobering van het

gewasbeschermingsbeleid. Volgens LNV is versobering niet nodig, maar moet er een markt voor geïntegreerd geteelde producten ontstaan door de voordelen ervan duidelijk te maken. Tenslotte voorziet SNM aan de andere zijde van het spectrum dat de consument via de supermarkt een nog stringenter gewasbescherming afdwingt. Het is onwaarschijnlijk dat het drietal Nefyto, LNV en SNM tot een gezamenlijk plan voor 'marktwerking' kan komen.

- Het is opvallend dat LTO-NL de markt zo weinig in haar strategisch denkspoor betreft. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat geïntegreerd telen (toch) geen meerprijs oplevert, terwijl wel kosten gemaakt moeten worden. Dit leidt tot een zekere 'gelatenheid' bij agrarische ondernemers.
- Tenslotte is er het denkspoor van kennisontwikkeling ten behoeve van geïntegreerde teeltsystemen. Agrodīs, VROM, VEWIN en LTO-NL staan hetzelfde voor: welke economische en ecologische doelen zijn haalbaar en welke combinatie van gewasbeschermingstechnieken is dan optimaal? Hier is kennis voor nodig. Kennisontwikkeling en bewustwording van agrariërs moeten ervoor zorgen dat duurzame gewasbescherming haar weg vindt naar de sectoren. De resultaten van deze inspanningen moeten ertoe leiden dat chemische gewasbescherming, toegepast in deze context, een maatschappelijk geaccepteerde activiteit is. Het denkspoor van Plantum NL (keten-brede optimalisatie van gewasbescherming) sluit daarbij aan.

2.3.3 Interpretatie van de gedachtelandschappen

De activiteiten in het kader van het CG zijn op korte termijn voornamelijk ingegeven door de beïnvloeding van het proces door de partners (figuur 3). Alle partners proberen het proces zodanig te beïnvloeden dat zij persoonlijk en hun organisatie er zo gunstig mogelijk uitspringen. Hierdoor komen belangen tegenover elkaar te staan. Dit heeft geleid tot spanningen, wat kan verklaren waarom de milieubeweging van het CG is afgehaakt en nu haar eigen koers vaart om doelen te bereiken. Het loont daarom de moeite om te bezien hoe binnen het CG de focus kan worden verlegd van het proces naar de inhoud. Dit levert letterlijk nieuwe dimensies op (figuur 2.4).

Het lijkt erop dat er drie strategische denksposen zijn:

1. sturing door de overheid;
2. marktwerking;
3. kennisontwikkeling.

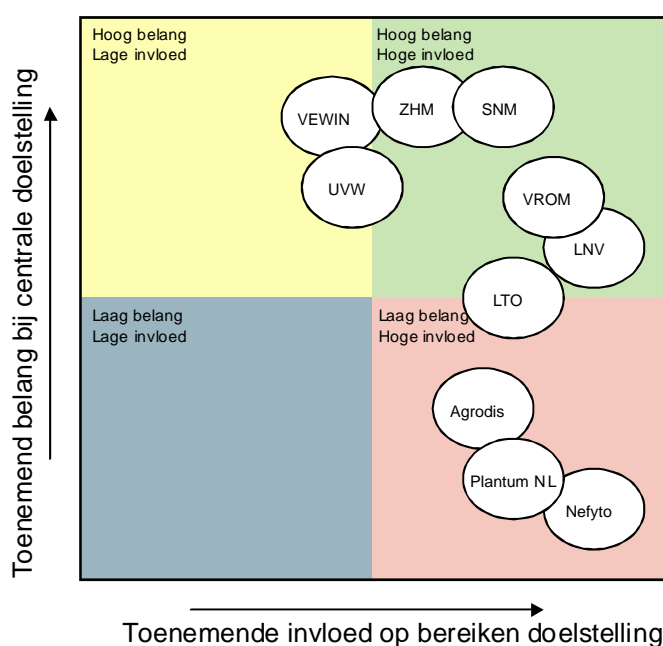
CG-partners die zich thuis voelen bij een bepaald denkspoor zouden eigenlijk coalities moeten vormen - binnen het CG, maar ook daarbuiten. Als eerste gemeenschappelijke actie zouden deze coalities actieplannen moeten formuleren om hun denkspoor nader uit te werken en vorm te geven. Aan de afzetkant van de keten moeten er partijen bij om het denkspoor 'marktwerking' beter in te vullen. Het is de vraag of het denkspoor 'kennisontwikkeling' toe kan zonder inbreng van onafhankelijke kennisinstellingen en/of adviesorganisaties.

De nieuwe coalities moeten leiden tot actieplannen die duurzame gewasbescherming verder helpen. Dat daarbij een gedegen procesbegeleiding belangrijk blijft, hoeft geen betoog. De focus is alleen verschoven van het managen van weerstanden die ieder tegen een

centrale doelstelling heeft naar het managen van energie om aan zelfgekozen acties mee te werken.

2.3.4 Invloed en belang van verschillende actoren

In de voorgaande paragrafen hebben we gezien dat alle actoren die betrokken zijn bij het CG op een bepaalde manier in het proces staan. In figuur 2.5 is de zogenaamde 'invloed-belang' matrix weergegeven (Dearden et al., 2002). Deze matrix geeft een overzicht van het belang dat de CG-partners en SNM en ZHM hebben bij en de invloed die ze hebben op het bereiken van de doelstelling van het CG (95% reductie van de milieubelasting als gevolg van gewasbescherming in 2010 ten opzichte van 1998).

Figuur 2.5 Het belang dat de CG-partners en SNM en ZHM hebben bij en de invloed die ze hebben op het behalen van de doelstellingen van het CG (95% reductie van de milieubelasting door gewasbeschermingsmiddelen ten opzichte van 1998)

In de figuur is te zien, dat vrijwel alle CG-partners relatief veel invloed hebben op het behalen van de doelstelling van het CG. Het is dus belangrijk dat ze allemaal betrokken zijn. VEWIN en UvW hebben relatief weinig invloed, maar wel een duidelijk belang. Verder zijn drie groepen te onderscheiden:

1. SNM, ZHM, VEWIN en UvW;
2. VROM, LNV en LTO-NL;
3. Agrodis, Plantum NL en Nefyto.

De beschreven driedeling is tot op zekere hoogte wel weer terug te vinden in het CG.

- De drive bij SNM, ZHM, VEWIN en UvW om tot vermindering van milieubelasting te komen is groot. Zij zouden dus een trekkende rol kunnen hebben in het proces richting het doel van verminderde milieubelasting.
- VROM, LNV en LTO-NL kunnen veel invloed uitoefenen op het behalen van de centrale doelstelling, en hebben er ook relatief veel belang bij (met name VROM en LNV). Binnen het CG ligt het dus voor de hand dat zij een trekkende rol spelen.
- Agrodis, Plantum NL en Nefyto hebben weliswaar invloed op dit proces maar duidelijk minder belang en daardoor ook minder drive. Zij moeten als het ware meegetrokken worden in het proces.
- SNM is moe van hun traagheid en probeert nu via marktpartijen invloed uit te oefenen. In de matrix zou een vertegenwoordigende organisatie als CBL (Centraal Bureau Levensmiddelenbranche) ook een plaats kunnen krijgen. Zij hebben weinig belang, maar via eisen aan producten en productiewijzen wel een grote invloed op het proces. SNM probeert het belang van de marktorganisaties te vergroten door hoge residuniveaus in aardappelen, groenten en fruit in de openbaarheid te brengen. De marktpartijen stellen echter al eisen aan de leveranciers, bijvoorbeeld in het kader van EUREP-GAP en lijken de laatste tijd vooral geïrriteerd door de in hun ogen deels overtrokken uitingen van SNM. De acties lijken dus averechts te werken, hoewel de gedachte op zich past in de analyse van de matrix: zorg ervoor, dat partijen met grote invloed maar weinig belang een groter belang krijgen bij verminderde milieubelasting.

Het proces binnen het CG zou wellicht versterkt kunnen worden door partijen met veel invloed en veel belang een grotere rol te geven. SNM heeft echter het CG verlaten, zodat daarmee in dit kader moeilijk afspraken te maken zijn. Daarnaast zouden de partijen met veel invloed maar met minder belang gestimuleerd kunnen worden door hun belang in het proces te vergroten. Een belangrijke vraag is hoe dat tot stand kan komen.

- Uit het strategische gedachtelandschap (figuur 2.4) blijkt, dat Agrodis, LTO-NL en Plantum NL wellicht gestimuleerd kunnen worden als ze meegenomen worden in een samenwerkingsverband rond het 'ontwerp van geïntegreerde teeltsystemen'. Andere partijen in dat gedachtespoor zouden VEWIN en VROM zijn. Een probleem daarbij blijft de diversiteit in houding in de achterban van LTO-NL en wellicht ook bij Agrodis en Plantum NL.
- Voor Nefyto ligt de situatie lastiger dan voor Agrodis en Plantum NL. Weliswaar zijn er nog twee andere partijen die op het denkspoor 'marktwerking' zitten, maar SNM, wijst chemische middelen zo sterk af, dat daarmee moeilijk synergie bereikt zal worden. Er zou nog eens gekeken kunnen worden of in het overleg dat Nefyto met LNV heeft nog nieuwe aanknopingspunten gevonden kunnen worden om Nefyto een actievare rol in het proces te laten spelen. 'Marktwerking' zou daarbij een richtinggevende term kunnen zijn.

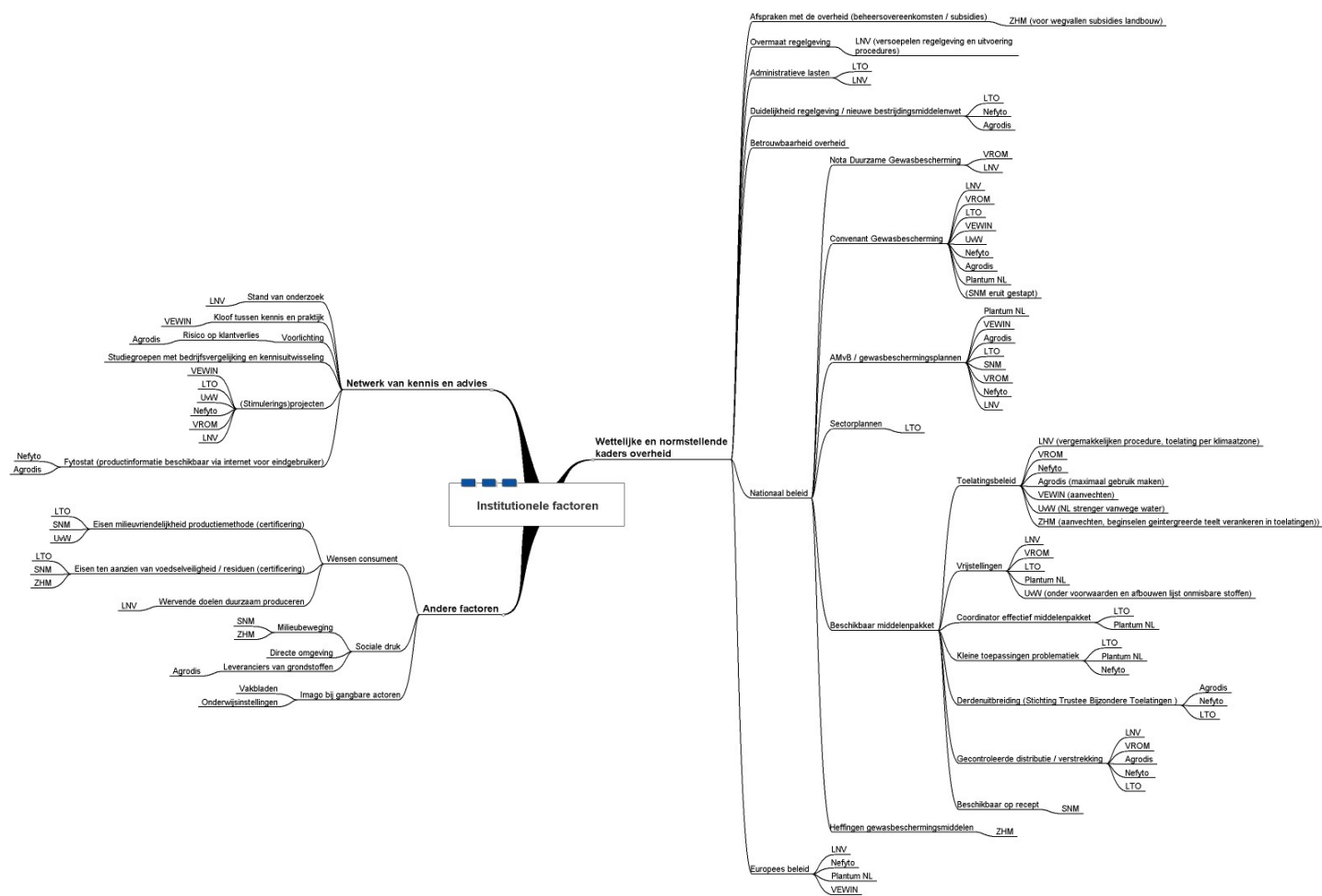
2.4 Relaties tussen actoren en factoren

2.4.1 Actoren beïnvloeden omschakelingsproces

De geïnterviewde actoren kunnen de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden door in te grijpen op bepaalde factoren. In de interviews is door de respondenten een aantal methodes genoemd die ze als organisatie inzetten om milieuwinst en/of geïntegreerde teelt te bereiken. In figuur 2.6 is aangegeven welke factor beïnvloed wordt door welke actor.

- Veruit de meeste inzet wordt gepleegd op de institutionele factoren en dan met name op het nationaal beleid en de mogelijkheden daarin om het beschikbare middelenpakket te verbreden. Deze inzet wordt vooral gepleegd door LNV, VROM, LTO-NL, Plantum NL, Nefyto en Agrodis. De andere partijen, SNM, ZHM en in mindere mate UvW en VEWIN willen juist geen verbreding.
- De UvW, SNM en ZHM richten zich meer op certificering en de consument die eisen kan stellen aan de milieuvriendelijkheid van de productiemethoden en de voedselveiligheid.
- VEWIN probeert de bewustwording bij boeren en tuinders te vergroten door samen met hen projecten te doen. Door de gezamenlijke projecten beïnvloedt zij het kennisniveau van de boeren en tuinders. In die zin is zij één van de weinige partijen die ingrijpt op persoons- en bedrijfsgebonden factoren. LNV doet dit ook een beetje door het laten uitvoeren van onderzoek. De verworven kennis zou boeren en tuinders weer ten goede moeten komen. Ingrijpen op de persoons- en bedrijfsgebonden factoren is moeilijker omdat dit meer 'tussen de oren' van de ondernemer zit en nauwelijks te beïnvloeden is.
- Op de technische factoren is ook geen directe inzet door de respondenten. SNM geeft aan dat technisch gezien de mogelijkheden onbeperkt zijn en het economisch uit kan. Het is een kwestie van houding en willen veranderen. Hierin spelen persoons- en bedrijfsgebonden factoren zoals de risicohouding en risicoperceptie een rol.

Figuur 2.6 Institutionele factoren die een rol spelen bij omschakeling naar geïntegreerde teelt en de invloed van actoren daarop

2.4.2 Samenhang tussen actor-factorrelaties

De actoren plegen vooral inzet op de institutionele factoren wet- en regelgeving en certificering. Indirect worden ook de economische en technische factoren bediend.

- Het zou effectiever zijn als dit gedaan werd door de marktpartijen omdat zij eisen kunnen stellen aan de productiemethoden en zich hard kunnen maken voor een meerprijs voor geïntegreerd geteelde producten. Zij ontbreken echter in het CG.

De inzet op de persoons- en bedrijfsgebonden is alleen beperkt tot kennis. Ingrijpen op de persoons- en bedrijfsgebonden factoren is moeilijker omdat dit meer 'tussen de oren' van de ondernemer zit en nauwelijks te beïnvloeden is. Het is echter niet onmogelijk. In het onderwijs en in cursussen voor het verkrijgen van een spuitlicentie kan meer aandacht geschonken worden aan geïntegreerde gewasbescherming en is een systeembenadering nodig.

- De bedrijfsadviserende sector kan hier een rol spelen met cursussen Strategisch Management. De overheid kan hier door middel van subsidies of belastingvoordeel op inspringen.

Zoals eerder benadrukt is het niet mogelijk om aan te geven welke factoren het belangrijkste zijn omdat dit per boer en tuinder verschillend is. Kenniscirculatie is een belangrijk proces voor de transitie naar meer duurzame vormen van landbouw. Uit diverse studies is gebleken, dat kennis niet vanzelf van koplopers naar volgers verspreid wordt (zie bijvoorbeeld Moore, 1991).

- In alle gevallen moet rekening worden gehouden met verschillen tussen individuele agrarische ondernemers.

3. Synthese

Van factoren naar actoren

Er zijn tal van factoren die de omschakeling naar geïntegreerde gewasbescherming beïnvloeden: economische, institutionele, technische en bedrijfs- en persoonsgebonden factoren (Figuur 2.1: 'Factoren'). Deze factoren beïnvloeden elkaar ook onderling. Het is niet mogelijk aan te geven welke factoren het belangrijkste zijn. Dit is voor iedere teler weer anders. Het beleid moet rekening houden met de verschillen tussen individuele ondernemers. Alle factoren verdienen aandacht vanuit het beleid en dus in het CG.

De achter de 'waardendriehoek' liggende studie leert dat bij complexe innovaties (systeeminnovaties) als geïntegreerde gewasbescherming, de waardengroepen 'mens', 'markt' en 'maatschappij' vertegenwoordigd moeten zijn (Figuur 2.2: 'Waardendriehoek'). Om deze waarden te operationaliseren zijn actoren uit verschillende hoeken van het maatschappelijk speelveld nodig; de overheid kan het niet alleen af. Het beïnvloeden van de voornoemde factoren kan alleen met instemming en medewerking van deze actoren.

Institutionele factoren leidend in CG

De CG-partners en SNM en ZHM grijpen vooral in op institutionele factoren door middel van 'dwang', 'proces sturen', 'imago verbeteren' en 'het scheppen van mogelijkheden op het gebied van duurzame gewasbescherming voor telers' (Figuur 2.3: tactisch gedachteland-schap). Vooral de inzet op 'dwang tot geïntegreerd telen' en 'verruiming van de mogelijkheden voor gebruik chemische middelen' leidt tot spanning tussen de partijen. Indirect grijpen de CG-partners en SNM en ZHM ook in op andere factoren. Teelttechnische factoren beïnvloeden ze bijvoorbeeld via het toelatingsbeleid of door kennisontwikkelingsprojecten. Ze hebben daarmee behoorlijk wat invloed op het ondernemersklimaat. Het verbod op bepaalde gewasbeschermingsmiddelen maakt het voor telers immers moeilijker om bepaalde gewassen te telen.

Breng strategische denksporen tot bloei

De strategische denksporen van de partners laten een meer divers landschap zien dan de tactische handelswijze. Het strategisch gedachtelandschap geeft aan waar de partners zich voor in willen zetten: 'marktwerving', 'kennisontwikkeling geïntegreerde gewasbescherming' en 'overheidssturing' (Figuur 2.4: 'Strategisch gedachtelandschap'). Door per denkspoor een groep partijen (coalitie) binnen of buiten het CG verantwoordelijk te maken voor het uitwerken van actieplannen, strekt de aandacht zich uit over meer factoren en zullen naar verwachting meer ondernemers gestimuleerd worden om geïntegreerde gewasbescherming toe te passen. Waar deze coalities zich precies op gaan richten en wie daarin zitting hebben, moet zich nog uitkristalliseren. Een workshop met de CG-partners en andere betrokken stakeholders kan hierbij behulpzaam zijn.

In het CG wordt de sturingsfilosofie '*van zorgen voor naar zorgen dat*' gehanteerd. Dit heeft grote implicaties voor het ondernemersklimaat. Bij '*zorgen voor*' hoort het uitvaardigen van wetten en regels, het stellen van standaarden en dergelijke. De gewasbeschermings- en nutriëntendossiers hebben geleerd dat dit vaak leidt tot een vechts-

feer (met frustratie, koppigheid en ontduiking als gevolg). Bij 'zorgen dat' hoort veel meer betrokken maken, leren, faciliteren en ruimte geven, waarbij een meer constructieve sfeer hoort. Het door de groepen actoren (binnen of buiten het CG) zelf laten uitvoeren van de genoemde actieplannen is een invulling van deze sturingsfilosofie. De actoren spelen zo zelf in op de factoren die in het huidige gewasbeschermingsbeleid onvoldoende aandacht krijgen of niet door de juiste partij worden aangestuurd. In het CG is nagenoeg geen aandacht voor economische factoren (markt voor duurzame producten) en ook te weinig aandacht voor bedrijfs- en persoonsgebonden factoren en technische factoren. Met het uitvoeren van de actieplannen bedienen de ondernemers en marktpartijen zelf de economische en technische factoren door ze meer invloed te geven op de onderzoeks- en kennisagenda.

Kennis- en adviessector nodig voor behalen centrale doelstelling

Een belangrijk denkspoor in het strategisch gedachtelandschap is het op gang brengen van een bewustwordingsproces over het belang van geïntegreerde gewasbescherming en het vergroten van de kennis van boeren en tuinders over het toepassen van geïntegreerde gewasbescherming. Indirect dragen kennisinstellingen en adviesorganisaties daar al aan bij door, door het CG ondersteunde, participatieve projecten met boeren en tuinders en overige stakeholders. Voorbeelden zijn de projecten 'Telen met Toekomst' en 'Schone Bronnen'. Direct is echter alleen de toeleverende handel (de leden van Agrodīs) als kennisleverancier bij het CG betrokken. De onafhankelijke kennis- en adviesinstellingen kunnen een bijdrage leveren aan bewustwording en niet-product gerelateerde kennis en advies over geïntegreerde gewasbescherming. Deze rol is complementair aan die van de toeleverende handel. Voor het realiseren van de centrale doelstelling verdient het daarom aanbeveling kennis- en adviesorganisaties direct bij het CG te betrekken. Deze partijen hebben ook een rol bij het formuleren van acties in het denkspoor 'kennisontwikkeling GI teeltsysteem'. Een belemmering kan zijn dat het inhuren van kennisinstellingen extra kosten met zich mee kan brengen.

Over de rol van het agrarisch onderwijs als volwaardig lid van de kennissector is in de interviews weinig vernomen. Toch wordt de kiem voor bijvoorbeeld persoonsgebonden factoren en bewustwording gelegd in opvoeding en onderwijs. Een aanbeveling aan het agrarisch onderwijs is dat zij een meer systeemgerichte benadering als uitgangspunt zou moeten kiezen in plaats van een vakgerichte benadering. Hierdoor zal het toepassen van geïntegreerde gewasbescherming gemakkelijker worden voor agrarische ondernemers. De omgeving vraagt in toenemende mate veilig voedsel dat op duurzame wijze is geproduceerd. Cursussen op het gebied van strategisch management kunnen boeren en tuinders helpen hun positie in deze 'nieuwe' maatschappelijke omgeving te bepalen. Ondernemers leren dan hun strategie en bedrijfsvoering op de nieuwe omgeving aan te passen, waarbij ze rekening houden met hun sterke en zwakke punten en hun bedrijfssituatie. Toegespitst op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, kan dit relatief eenvoudig worden opgepakt in de bestaande cursussen voor de spuitlicentie.

Afzetketen nodig voor behalen centrale doelstelling

De afzetketen is een blinde vlek voor de geïntegreerde gewasbescherming in het algemeen en voor het CG in het bijzonder. Het CG is georiënteerd op het product en het productie-

proces. De afzet van land- en tuinbouwproducten (verwerking, groothandel, retail en consument) zijn niet vertegenwoordigd. De noodzaak om aan te sluiten bij marktsystemen wordt onderkend in de interviews en in het Afsprakenkader (LNV, 2003). Partijen in de afzetketen hebben wel een grote invloed, maar weinig belang bij het behalen van de centrale doelstelling (Figuur 2.5: Belang/invloed bij centrale doelstelling CG). Om te komen tot duurzaam produceren en consumeren zullen deze partijen dus wel op enigerlei wijze ingeschakeld moeten worden. Uit de interviews bleek dat er drie uiteenlopende ideeën zijn over hoe de markt zou kunnen werken bij het realiseren van de centrale doelstelling: 1) versobering van het gewasbeschermingsbeleid (meer economisch tegenwicht van marktpartijen tegen de maatschappelijke randvoorwaarden); 2) de voordelen van geïntegreerde gewasbescherming duidelijk maken en zo markt scheppen voor duurzaam (geïntegreerd) geteelde producten en voor middelen ten behoeve van geïntegreerde gewasbescherming; 3) afdwingen van duurzame gewasbescherming door consument en supermarkt. Dit kan de basis zijn voor een drietal coalities.

Vooralsnog ziet CBL af van deelname aan het CG en voeren supermarkten hun eigen beleid in de 'licence to deliver'. Verder houden deze partijen de boot af. De milieupartijen (SNM en ZHM) proberen duurzaam produceren af te dwingen op een manier (processen aanspannen) die het imago van de levensmiddelensector schaadt. Gezien de grote invloed op en het hoge belang bij het behalen van de centrale doelstelling is negeren van de milieubeweging geen optie en is toenadering verstandig. De supermarkt kan de onrust ontzenuwen door voortaan bijvoorbeeld alleen nog duurzaam geproduceerde producten aan te bieden¹. Vorming van een coalitie met een supermarktketen/CBL, de milieubeweging en consumentenorganisaties is de moeite van het proberen waard. Voorwaarde is 'transparantie in de keten' (actie CBL en de Consumentenbond uit Afsprakenkader; LNV, 2003).

De enige internationale component die de respondenten in dit onderzoek benoemden was het Europese toelatingsbeleid voor gewasbeschermingsmiddelen. De afzet is echter ook sterk geïnternationaliseerd; AGF (Aardappelen, Groenten en Fruit) is een belangrijk exportproduct voor Nederland. Vooral supermarktketens in het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland en de Scandinavische landen hechten aan duurzaam geproduceerd voedsel. Initiatieven om deze markten beter te bedienen helpen de verspreiding van geïntegreerde gewasbescherming in Nederland.

Schakel de doelgroep in

De uiteindelijke doelgroep (uitvoerders van gewasbescherming, i.c. boeren, tuinders, loonwerkers en medewerkers van grote agrarische bedrijven die belast zijn met de gewasbescherming op het bedrijf) is onvoldoende vertegenwoordigd in het CG en zal dus onvoldoende deelgenoot worden van het gewasbeschermingsbeleid. LTO-NL vertegenwoordigt maar een deel van de telers en zal de belangen van de leden vooral behartigen door het aannemen van een enigszins conservatieve houding. Vanzelfsprekend blijft LTO-NL een belangrijke partner om tot een gewasbeschermingsbeleid te komen dat door de sector wordt gedragen. Vooral met de AMvB Geïntegreerde Gewasbescherming heeft LTO-NL een functie in het bereiken van het peloton en de achterblijvers. Of hiermee voldoende

---

¹ Momenteel wordt in de Nederlandse supermarktwereld een prijzenoorlog uitgevochten en lijkt het tij hier voor ongunstig.

resultaat wordt bereikt (aantal telers en milieubelasting) en hoe en of dit te monitoren is, is nog onduidelijk.

Het Afsprakenkader (LNV, 2003) stelt voor de trekkracht van voorlopers die actief bezig zijn of willen worden met duurzame gewasbescherming te versterken. Praktijknetwerken (Telen met Toekomst) komen hieraan tegemoet; maar de agenda wordt vooral door onderzoek en beleid bepaald. De trekkracht van vooruitstrevende telers kan beter worden benut door oplossingen te zoeken bij hun wensen en knelpunten. Recente ervaring heeft geleerd dat socio-technische netwerken of innovatienetwerken hiervoor geschikte werkvormen zijn (De Buck en Buurma, 2004). Het beleid dan wel het CG kan de trekkracht van voorlopers gebruiken door de vorming van dergelijke netwerken te stimuleren en te luisteren naar de ervaringen. Zo kunnen bijvoorbeeld de kritische succesfactoren of de belemmeringen die worden ervaren bij het realiseren van hun wensen gebruikt worden bij de beleidsvorming, bijvoorbeeld met betrekking tot het realiseren van een gunstig ondernemersklimaat.

Tot de doelgroep behoren ook de loonwerkers, die in sommige regio's en sectoren op veel bedrijven de gewasbescherming uitvoeren. Een loonwerker zal nog minder dan een teler geneigd zijn tot het nemen van risico's met gewasbescherming en daarom relatief gemakkelijk chemische middelen gebruiken. Zij worden vooral afgerekend op het resultaat; een gezond en onkruidvrij gewas tegen lage kosten. Dit kan aanleiding geven tot relatief hoge doses middelen (risicomijding) met een relatief lage prijs (kostenaspect). Goedkopere middelen zijn echter in veel gevallen van oudere datum en minder milieuvriendelijk dan nieuwere middelen (Buurma et al., 2000). De loonwerkers hebben dus invloed, maar geen belang. Daarom is het aan te bevelen om de loonwerkers meer bij duurzame gewasbescherming te betrekken. Dit zou kunnen door de vertegenwoordigende organisatie Cumela bij het CG te betrekken en door specifieke projecten met loonwerkers uit te voeren.

4. Conclusies en aanbevelingen

Geïntegreerde gewasbescherming is afhankelijk van actoren uit diverse hoeken van de maatschappij. Met instemming en medewerking van deze actoren kunnen economische, institutionele, technische en bedrijfs- en persoonsgebonden factoren worden beïnvloed. Maatwerk per ondernemerstype is nodig.

In het CG ontstaat spanning doordat de CG-partners en ZHM en SNM ieder vanuit hun eigen achtergrond, op verschillende wijze tactisch inzetten op institutionele ontwikkeling. Dit leidt tot een 'vechtsfeer'. Deze situatie kan worden omgebogen door de strategische denksporen van de CG-partners -'marktwerking', 'kennisontwikkeling geïntegreerde gewasbescherming' en 'overheidssturing'- te ontwikkelen. Het beleid kan daaraan - bijvoorbeeld via het CG - bijdragen door aan te zetten tot coalitievorming. Deze coalities worden gevormd door actoren, die vanuit hun eigen belang naar een strategisch doel toewerken, en de knelpunten om daar te komen oplossen (ofwel: factoren beïnvloeden).

Bewustwording en productonafhankelijke kennis en advies zijn relevant voor geïntegreerde gewasbescherming. De onafhankelijke kennis- en adviesinstellingen moeten daarom meer direct bij het beleid en bij het CG worden betrokken.

Het agrarisch onderwijs en cursusaanbieders (bijvoorbeeld in het kader van spuitlicenties) zouden een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de centrale doelstelling, als ze meer gericht zouden zijn op het bijbrengen van 'systeemdenken', duurzaamheid en ondernemerschap.

De afzetketen is een blinde vlek voor de geïntegreerde gewasbescherming. De respondenten zagen een drietal mogelijkheden voor marktwerking: versoering van de milieuregels door economisch tegenwicht van marktpartijen tegenover maatschappelijke randvoorwaarden, markt scheppen door het duidelijk maken van de voordelen van geïntegreerd geteelde producten en afdwingen van duurzame gewasbescherming door consument en supermarkt. Het is aan één of meerdere coalities tussen een supermarktketen of het Centraal Bureau Levensmiddelen (CBL), de milieupartijen en een consumentenorganisatie, om te bepalen welke worden opgepakt.

Het beleid, dan wel het CG, kan de trekkracht van voorlopers gebruiken door de vorming van netwerken, zoals de socio-technische netwerken of innovatienetwerken. De kritische succesfactoren of belemmeringen die worden ervaren door de deelnemers aan dergelijke netwerken kunnen gebruikt worden bij de beleidsvorming.

Loonwerkers hebben invloed op de uitvoering van gewasbescherming (afhankelijk van regio en sector). De kosten en de risicohouding spelen een andere rol dan wanneer ondernemers de gewasbescherming in eigen beheer uitvoeren. Het is daarom aan te bevelen de loonwerkers meer bij duurzame gewasbescherming te betrekken door specifieke projecten en door deelname van Cumela aan het CG.

Literatuur

Buck, A.J. de en J. Buurma, 2004. Speeding up Innovation Processes through Socio-Technical Networks: a Case in Dutch Horticulture. In: Bokelmann (Ed.), Proceedings of the XVth International Symposium on Horticultural Economics and Management, Berlin. *Acta Horticulturae*, 655, 175-182.

Buzan, T., 1995. Use your head. BBC-Books, London. www.mind-map.com

Buurma, J.S., A.B. Smit, A.M.A. van der Linden en R. Luttik, 2000. Zicht op gezonde teelt. Een scenariostudie voor het gewasbeschermingsbeleid na 2000. RIVM en LEI. Den Haag, LEI Rapport 6.00.03.

Buurma, J.S., A.J. de Buck, B.W. Klein Swormink, H. Drost, 2003. Innovatieprocessen in de praktijk: grondslagen voor eigentijds innovatiedrieluik. LEI-rapport 6.03.12, Wageningen-UR, Wageningen/ Den Haag.

Geels, F., en R. Kemp, 2000. Transitie vanuit socio-technisch perspectief TU-Twenthe / MERIT-Maastricht.

Dearden, P., S. Jones and R. Sartorius, 2002. Tools for Development: a handbook for those engaged in development activity. Department For International Development, London. www.dfid.gov.uk.

Grin, J., en H. van de Graaf, 1996. Technology Assessment as Learning. *Science, Technology and Human Values* 21(1), 72-99.

Grin, J., H. van de Graaf en R. Hoppe, 1997. Interactieve Technology Assessment: een eerste gids voor wie het wagen wil. Werkdocument 57, Rathenau Instituut, Den Haag.

Lauwere, C.C. de, A.J. de Buck, A.B. Smit, J.S. Buurma, H. Drost, H. Prins en L.W. Theuws, 2003. Omschakelen naar geïntegreerde of biologische teelt: motieven, voorwaarden, risico's, mogelijke oplossingsrichtingen en de rol van de ondernemer. IMAG-rapport 2003-2, Wageningen-UR, Wageningen.

LNV, 2003. Afsprakenkader Gewasbeschermingsbeleid, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag. <http://www2.minlnv.nl/infomart/parlemnt/2003/par03107a.pdf>

Moore, G.A., 1991. Crossing the Chasm. Harper Business.